

**[0795] LANGE EN KOARTE IENLÛDEN YN IT FRYSK:
IN REAKSJE OP DE HAAN (1999)¹**

Willem Visser

Summary

In most of the literature, it is assumed that Frisian has a symmetrical vowel system, consisting of nine short and nine corresponding long vowels, see (i) (schwa omitted):

- (i) *the traditional symmetrical vowel system*
- | | |
|---------------|------------------------------------|
| short vowels: | a, ɛ, ɔ, ɪ, ö, o, i, y, u |
| long vowels: | a:, ɛ:, ɔ:, e:, ö:, o:, i:, y:, u: |

The short vowels are assumed to occupy two structural positions, the long vowels one.

This traditional view has been challenged by De Haan in his 1999 article “Frisian monophthongs and syllable structure” (Us Wurk, 48, pp. 19-30), in which he arrives at the asymmetrical classification in (ii):

- (ii) *the asymmetrical system according to De Haan (1999)*

A-vowels:	i, i:, y, y:, u, u:, e:, ö:, ɛ:, o:, ɔ:, a:
B-vowels:	ɪ, ö, ɛ, o, ɔ, a

Here, the A-vowels - including /i/, /y/, and /u/ - are assumed to occupy two structural positions, the B-vowels one.

De Haan adduces several distributional arguments for this new classification, some of which are familiar from the phonological literature: 1) the A-vowels must occur in an open syllable, the B-vowels in a closed one; 2) the A-vowels may occur word-finally, the B-vowels must not; 3) in word-final position, the A-vowels can be followed by no more than one

1. In eardere ferzje fan De Haan (1999) haw ik kommintaar op jaan kinnen, sjoch de be-tankjenoat. Ik hie der fuort nei it ferskinen op reagearje wollen, mar dat mocht my doe net wachtsje. Troch it wurk oan in nije Spraakleare fan it Frysk waard ik twongen om my noch ris wer goed rekkenskip fan De Haan syn útstel te jaan. Dêr is dizze reaksje út fuortkommen.

non-coronal consonant, the B-vowels can be followed by two such consonants; 4) the velar nasal /ŋ/ can only be preceded by a B-vowel; 5) there is a tendency for A-vowels to precede a voiced fricative, whereas B-vowels tend to be followed by a voiceless fricative. In this article, these arguments are, first of all, confronted with a fair number of counterexamples, which diminishes their force.

But there is also other evidence to the contrary. The vowels /i/-i:/, /y/-y:/, and /u/-u:/ show up in minimal pairs. Since they occupy the same number of structural positions, viz. two, they must be distinguished on the basis of an independently motivated phonological feature. De Haan suggests that the features ‘lax’ vs. ‘tense’ might apply here, although he does not elaborate on this. However, invoking lax-tense as a fundamental qualitative distinction in Frisian phonology meets with several objections, which the (quantitative) distinction short-long does not.

De Haan’s classification also runs into problems as to a proper characterisation of falling and centring diphthongs and as to a proper understanding of their distributional behaviour. Since these diphthongs show the same distributional properties as long vowels, they are assumed, also by De Haan, to occupy two structural positions. But since they consist of the combination of a B-vowel with one of the A-vowels /i/, /y/, or /u/, they would have to occupy three structural positions. This is at odds with the general assumption that the syllable nucleus should not occupy more than two structural positions, whereas the fact that these diphthongs may be followed by non-coronal consonants in word-final position also points to a bipositional constellation.

All in all, there seems little reason to adopt De Haan’s proposal.

Ynlieding

Yn fierwei de measte literatuer oer de fonology fan it Frysk wurdt derfan útgongen, dat it Frysk in symmetrysk systeem fan njoggen koarte en njoggen lange ienlûden hat; yn Hoekstra (2001:83) wurdt dat betinken sa ûnder wurden brocht: “The language has nine short vowels and nine corresponding long vowels”.² Sjwa (/ə/), dy’t it sûnder lange wjergader dwaan moat en

2. It giet hjir om in kategoryale, struktureel-fonologyske eigenskip fan ‘e lûden: /a/ beset ien strukturele fonologyske posysje, /a:/ twa. Yn ‘e realisearring giet it lykwols om in graduele, fonetyske eigenskip: [a] duorret relatyf koart, [a:] relatyf lang.

oars ek in hiel eigen plak yn it lûdsysteem hat, hâld ik bûten de klassifikaasje yn (1). Dat lûdsysteem sjocht der sa út:

(1) *de twa lûdklassen neffens de tradysje*

koarte lûden: a, ε, ɔ, ɪ, ö, o, i, y, u
lange lûden: a:, ε:, ɔ:, e:, ö:, o:, i:, y:, u:

Yn De Graaf (1985) wurdt ferslach dien fan it mjitten fan 'e doerferskillen tusken de koarte en de lange ienlûden. De koarten hawwe trochinoar in doer fan 116 milisekonden, de langen ien fan 251. De slettene lûden [i] en [u] binne mei 95 milisekonden it koartst, wylst de iepene [a:] mei 325 fierwei langst is. De lange ienlûden binne dus mear as in kear sa lang as de koarten.³

De lange en koarte ienlûden komme yn minimale pearen foar, dat se hawwe fonemyske status (sjoch ek Visser (1997:16-17)). Der binne lykwols net foar alle pearen lûden likefolle gefallen fan sokke minimale pearen. Mei mar leafst njoggen lûdpearen hoecht soks jin faaks ek gjin nij te dwaan. Foar it pear /o/ - /o:/ jildt, dat /o:/ net foar dentalen (alveolêren, tosklûden) foarkomt. Foar de pearen rûzers *s/z*, *f/v* en *ch/g* komt dêr by, dat de stimleaze *s*, *f* en *ch* leafst in koart lûd foar har hawwe, wylst de stimhawwende *z*, *v* en *g* leafst nei wat langs (in lang ienlûd, in twilûd of in koart ienlûd + in bylûd) komme. Soks hâldt yn, dat der allinnich minimale pearen mooglik binne yn it frijwat útsûnderlike gefal dat *z*, *v* of *g* nei in koart lûd komt. Yn (2) hjirûnder is it tal minimale pearen mei in rûzer nei it lûd dan ek fier yn 'e minderheid. Tagelyk wurde sadwaande by (2b,c,e,f,g,h,i) alle minimale pearen neamd dy't ik mei de oanbelangjende lûden fine kinnen haw.⁴

3 De Graaf hat syn materiaal by tsien Fryskpraters sammele, fiif sechstigers en fiif tweintigers. It docht bliken, dat de tweintigers de trije slettene lange lûden - [i:], [y:] en [u:] - in stik koarter realisearje as de sechstigers; oars sein, it kontrast koart-lang wurdt by har foar de slettene lûden lytser.

4. Van der Woude (1969) komt ta it beslút, dat de funksjonele belesting fan 'e oposysje koart - lang foar de measte lûdpearen lyts is en dat de oposysje dêrmei "tige swak stiet"; allinnich by /a/ - /a:/ (2a) en /ɛ/ - /e:/ (2d) is dat sa net. Heeroma (1961:25) tinkt der net oars oer: "Het volmaakte parallel[is]me van dit systeem moge esthetisch bevredigen, overtuigen doet het niet." En op side 26 seit er: "Een schijnbaar volkomen compleet stel opposities, zoals dat van Fokkema, zal, dunk mij, bij nauwkeuriger toezien wel steeds zwakke plekken vertonen."

(2) *oersjoch fan minimale pearen mei koarte en lange ienlûden*

- | | | |
|----|------------|---------|
| a. | /a/ - /a:/ | |
| | smak | smaak |
| | bar | baar |
| | lam | laam |
| b. | /ɛ/ - /ɛ:/ | |
| | wer | wêr |
| | tred | trêd |
| c. | /ɔ/ - /ɔ:/ | |
| | hof | hôf |
| | ban | bân |
| | sot | sâlt |
| | stal | stâl |
| | kat | kâlt |
| | grot | grôt |
| d. | /ɪ/ - /e:/ | |
| | skil | skeel |
| | lid | leed |
| | prik | preek |
| | rip | reep |
| | witt(e) | weet |
| e. | /ö/ - /ö:/ | |
| | nuk | neuk(e) |
| | nul | neul(e) |
| | rukk(e) | reuk |
| | nut | neut |
| f. | /o/ - /o:/ | |
| | lok | look |
| | doch | dog(e) |
| | bom | boom |
- (*doch* is de no-tiidsstam fan *dwaan*)

- g. /i/ - /i:/⁵
 tyk tiik
 krych kriich (*krych* is in doe-tiidsstam fan *krije*)
 syk(je) siik
- h. /y/ - /y:/
 tút tút (fan in tsjettel of kanne)
- i. /u/ - /u:/
 bûk boek (de beam)
 poep poep (Dútser)
 hoes hûs
 soes sûs
 kroes kroes (fan hier)
 dûk(e) doek (*doek* is de doe-tiidsstam fan *dûke*)

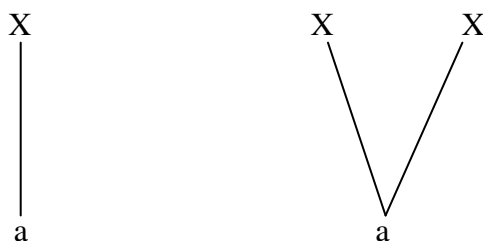
De fraach is, hoe't it doerferskil tusken de ienlûden yn it Frysk fonologysk it bêste ferantwurde wurde kin. Yn 'e âldere literatuer wurdt dat meast dien yn termen fan 'e kwantitative opposysje *koart* - *lang*. Cohen et al. (1961²) is dêr in dúdlike eksponint fan. Op side 113 wurdt nei oanlieding fan pearren wurden lykas *rip* - *reep* en *leech* - *lichte* opmurken:

“We zouden de /ɪ/ en /e:/ ook kunnen onderscheiden als minder gespannen en meer gespannen [sa't earder yn it boek foar it Hollânsk besletten is, wv]; wij geven echter voor de beschrijving van de Friese vocalen de voorkeur aan kort ~ lang, daar de klinkers op het gehoor die indruk maken en ook instrumentaal gemeten korter en langer zijn.”⁶

-
5. Mei it pear *syk(je)* - *siik* kin it nochal wat kanten út; der binne dialekten dêr't *sykje* in lang lûd hat en der binne guon dêr't *siik* in koarten ien hat. Soks hat fansels gefolgen foar oft men hjir mei in minimaal pear te krijen hat of net. Mei *wyt* - *wiid* hat men in omtrint-minimaal pear te pakken, sa't oan *wite* en *witens* foar *wide* en *widens* oer ôf te nimmen is; de ûnderlizzende foarmen fan dizze wurden binne /vit/ en /vi:d/. Dat jildt ek foar *túch* /ty:ɣ/ 'gereid' - *túch* /tyx/ 'smoargens, ûnrant' (Cohen et al. (1961²:114)).
6. Yn Cohen et al. (1959:108) giet it om it minimale pear *bekken* /bɛkən/ - *bêken* /bɛ:kən/. Dêr wurdt fan sein: “Deze twee woorden verschillen alleen in de lengte van de vocaal, in de kwantiteit. In het eerste woord wordt de [ɛ] kort en in het tweede langer aangehouden. Van beide klinkers geldt ook wel wat boven van de Nederlandse /ɛ/ en /e/ is gezegd: dat wanneer we de mondstand van de /ɛ/ vergelijken met die van de ruststand van de mond, de spieren bij de /ɛ/ meer gespannen zijn dan in de ruststand, maar dat bij de /ɛ:/, doordat het geluid langer moet worden aangehouden, de

Yn dizze opfetting hearre ‘lang’ en ‘koart’ ta de fonologyske skaaimerken fan in ienlûd. Sûnt ein santiger jierren fan ’e foarige ieu wurdt der moai algemien fan útgongen, dat in fonologyske represintaasje mearlagich is. De sintrale laach bestiet út abstrakte, struktureel-fonologyske posysjes (de X’en yn (3)). Oan ’e iene kant binne dêr de klanksegminten⁷ oan ferbûn, oan ’e oare kant de prosoadyske struktuer (metryske fuotten, syllaben, ensfh.). Soks makket it mooglik om it ferskil ‘lang’ - ‘koart’, bygelyks tusken /a/ en /a:/, sa te represintearjen:

(3) *de ferskillen yn represintaasje tusken /a/ en /a:/*



Fonologyske lingte is sa in funksje fan it tal X-posysjes dêr’t in segmint oan ferbûn is: /a/ oan ien, /a:/ oan twa. De lingte kin fuort oan ’e represintaasje ôflêzen wurde en is gjin ûnderdiel fan ’e segmintele ynhâld yn ingere sin, de ‘meldij’ (yn (3) as *a* gearfette).⁸

De Haan (1999)

It jout it ienfâldichst te beskriuwen lûdsysteem, wannear’t yn in taal de koarte en lange (ien)lûden fonetysk en fonologysk mei-inoar lykop geane. Yn it Frysk stypje de minimale pearen fan (2) de yndieling fan (1): de fonetyske doerferskillen hawwe in fonologyske funksje, it útinoar hâlden fan morfemen.

spanning groter is. We zouden dus de /ε/ en /ε:/ ook kunnen onderscheiden als minder gespannen en meer gespannen; wij geven echter voor de beschrijving van de Friese vocalen de voorkeur aan kort ~ lang, daar de klinkers op het gehoor die indruk maken en ook instrumentaal gemeten korter en langer zijn.”

7. Mei ‘klanksegmint’ wurdt doeld op it gehiel fan ’e fonologyske skaaimerken dêr’t in segmint út opboud is (mei in ynterne hiërgargyske strukturearring). Dat gehiel wurdt - foar de prosoadyske struktuer oer, dêr’t in segmint ek altyd diel fan útmakket - wol de ‘meldij’ fan in klanksegmint neamd.
8. Yn ’e wanning hat men it fansels noch wol oer koarte en lange lûden.

Der binne lykwols distribúsjonele patroanen dy't it systeem fan (1) minder ûnproblematisks lykje te meitsjen. De Haan (1999) stelt dêrom in oare yndieling fan 'e lûden út as neffens fonetyske doar. Yn neifolging fan oaren beneamt er de twa klassen, yn neutrale termen, as A- en B-lûden. De A-lûden besette twa struktureel-fonologyske X-posysjes, de B-lûden ien. Hjirûnder jou ik yn (4) earst de tradisjonele yndieling fan 'e lûden nochris en dêrnei yn (5) De Haan sines (de fonetyske oantsjuttingen pas ik oan dy fan (4) oan):⁹

(4) *de twa lûdklassen neffens de tradysje*

koarte lûden: a, ε, ɔ, ɪ, ö, o, i, y, u
lange lûden: a:, ε:, ɔ:, e:, ö:, o:, i:, y:, u:

(5) *de twa lûdklassen neffens De Haan (1999)*

A-lûden: i, i:, y, y:, u, u:, e:, ö:, ε:, o:, ɔ:, a:
B-lûden: ɪ, ö, ε, o, ɔ, a

De klasse fan 'e A-lûden is in kear sa grut is as dy fan 'e B-lûden. De tolve A-lûden besette allegearre twa X-posysjes, net allinnich de njoggen dy't as lang oanjûn binne, mar ek de trije koarte, slettene lûden /i/, /y/ en /u/.

It Fryske lûdsysteem liket mei (5) folle mear op it Hollânske as mei (4). De slettene lûden *ie*, *uu* en *oe* telle yn it Hollânsk fonologysk as lang, al wurde se fonetysk koart realisearre, útsein foar /r/ (sjoch Booij (1995: 13-16)). Booij ferantwurdet it ferskil tusken in fonologysk en fonetysk lang lûd as /e:/ en bygelyks *ie* represintasjonel: /e:/ beset twa X-posysjes en de meldij is ek wier oan dy twa posysjes ferbûn; *ie* beset ek twa X-posysjes, mar de meldij is allinnich oan de lofter posysje ferbûn, de rjochter krijt gjin fonetyske ynterpretaasje en draacht fangefolgen ek net by oan 'e fonetyske lingte, mar al oan 'e fonologyske. Sa kin it healslachte hâlden en dragen fan *ie*, *uu* en *oe* ferklearre wurde. Dat dy trije lûden twa strukturele posysjes besette, hâldt ek yn, dat se net yn fonologyske oposysje ta in koarte wjer-gader stean kinne.

Neffens it systeem yn (5) hat it Frysk neist de fonologysk lange, mar fonetysk koarte lûden /i/, /y/ en /u/ ek noch /i:/, /y:/ en /u:/, dy't fonologysk en fonetysk lang binne. Omdat dy twa yn oposysje ta-inoar stean kinne, moat

9. Sjwa hâld ik der wer bûten.

der in oar skaaimerik wêze dêr't se fonologysk mei útinoar holden wurde kinne; ik kom dêr op werom.

De symmetryske ferdieling fan njoggen koarte en njoggen lange ienlûden yn (4) bliuwt yn (5) neat fan oer. No is symmetry wol in saak dêr't yn fonologyske analyzes op oanstjoerd wurdt en dêr't lûdsystemen nei tendearje.¹⁰ Der moatte dus goede arguminten foar dizze asymmetryske yndieling bybrocht wurde. De Haan jout fiif, dy't allegearre te krijen hawwe mei wêr't de ûnderskate lûden yn it wurd foarkomme kinne en dêrmei distribúsjoeneel/fonotaktysk motivearre binne.¹¹ Ik nim dy arguminten en de wurden dy't der as yllustraasje by neamd wurde hjirûnder stik foar stik oer en jou der myn kommintaar by.

argumint 1

De A-lûden moatte yn it wurd yn in iepen wurdliid stean, d.w.s. se kinne dêr net folge wurde troch in bylûd dat ta itselde wurdliid heart; de B-lûden moatte yn it wurd yn in sletten wurdliid stean, d.w.s. se moatte dêr folge wurde troch in bylûd dat ta itselde wurdliid heart.

foarbylden fan wurden mei A-lûden: *gisel* (gi) _σ (səl)_σ, *rigele* (ri)_σ (γə)_σ (lə)_σ, *rige* (ri:)_σ (γə)_σ, *bugel* (by)_σ (γəl)_σ, *hoeke* (hu)_σ (kə)_σ, *koeko* (ku:)_σ (kə)_σ, *beker* (be:)_σ (kər)_σ, *beuker* (bö:)_σ (kər)_σ, *bêken* (bɛ:)_σ (kən)_σ, *bôle* (bɔ:)_σ (lə)_σ, *azem* (a:)_σ (zəm)_σ

10. Lass (1984:25) seit dêroer: "Phonologists in general seem, whatever their theoretical allegiances, to operate on three rather general principles:

- (i) Make systems as simple as possible: minimize phoneme numbers, types, etc., i.e. take the greatest advantage possible of predictability of realization, and use rules to minimize units.
- (ii) Make systems as *symmetrical* as possible [myn skeanprint, wv].
- (iii) In trying to achieve (i) and (ii), get maximum mileage out of systematic regularities of all kinds.

It is uncertain whether constraints like these derive from the nature of the data or that of linguists; but the fact that they can often be utilized without excessive violence to the data suggests that in some way our desire for *symmetry* [myn skeanprint, wv], simplicity, etc. reflects - if indirectly - properties of 'the real world'."

Ferlykje lykwols Heeroma syn relativearjende opmerkingen yn noat 4 hjirfoar oer it folslein symmetryske lûdsysteem fan it Frysk yn Cohen et al. (1961²).

11. Ferlykje Ladefoged (1993:87) syn tabel 4.3 oangeande de distribúsje fan spande en net-spande lûden yn beklamme wurdliiden yn it Amerikaansk Ingelsk.

foarbylden fan wurden mei B-lûden: *jister* (jɪs)_σ(tər)_σ, *hulde* (höl)_σ(də)_σ, *ferve* (fər)_σ(və)_σ, *gondel* (gon)_σ(dəl)_σ, *kwalster* (kwəl)_σ(stər)_σ, *karper* (kar)_σ(pər)_σ

De Fryske stavering slút by dizze yndieling oan: tusken in B-lûd en in sjwa (plus bylûd(en)), lykas yn *tille*, *nulle*, *telle*, *folle*, *panne* en *karre*, wurdt in bylûdteken dûbel skreaun; it earste wurdlied telt dêrmei as sletten, dat by it ôfbrekken klearre bliken docht: *til-le*, *nul-le*, *tel-le*, *fol-le*, *pan-ne* en *kar-re*. Nei de koarte A-lûden /i/, /y/ en /u/ hat men dy ferdûbeling net, sjoch bygelyks *sile*, *tule* en *ûle*; dêrom telt it earste wurdlied dêr as iepen: *si-le*, *tu-le* en *û-le*.¹² Al dekke stavering en fonology inoar noait folslein en wurdt it al of net dûbel skriuwen fan it bylûdteken nei <i> en <u> ek brûkt om kwalitative lûdferskillen mei oan te jaan en om sa betizing foar te kommen, by it ûntstean fan 'e Fryske stavering moat der dochs ek in besef west hawwe fan ferskil tusken /i/, /y/ en /u/ oan 'e iene en de oare koarte lûden oan 'e oare kant.

Dat lienwurden as *hymne* en *lymfe* wol gauris mei -[ɪ]- ynstee fan -[i]- útsprutsen wurde, falt kreas teplak, wannear't men de wurdliedferdieling yn acht nimt: (hɪm)_σ(nə)_σ en (lɪm)_σ(fə)_σ, mei in sletten earste wurdlied. It wurdt *ritme* (rɪt)_σ(mə)_σ slút dêr by oan. Mar der is ek wol it ien en oar tsjin dit argumint yn te bringen. It giet yn it rychje mei foarbylden mei B-lûden hjirboppe om wurden dy't op sjwa of sjwa plus bylûd útgeane. Yn net-gearstalde wurden fungearret sjwa as in wurdgrins (De Haan (1988), Visser (1994;1997:235-255)). Dat hâldt yn, dat wurdynterne bylûdkloften foar sjwa (plus bylûd) ek oan it wurdein foarkomme kinne moatte. Besjoch de foarbylden yn (6):

- (6) *foarbylden fan bylûdkloften foar sjwa (plus bylûd) en oan it wurdein*
- a. foar sjwa (plus bylûd)
hulde, ferve, gondel, kwalster, karper
 - b. oan it wurdein
jild, werf, eand, aalst, skerp

12. Neist <oe> waard earder it lûdteken <û> ek brûkt foar it staverjen fan it brekkingsprodukt [wo], lykas yn *bûrren*, *dûrje*, *gûd*, *mûrre* en *wûlje*, wurden dy't no mei <uo>, as *buorren*, *duorje*, *guod*, *muorre* en *wuolje*, skreaun wurde. Om de koartens fan it brutse-ne lûd oan te jaan, waard, dêr't soks koe, it bylûdteken nei <û> ferdûbele, lykas yn *bûrren*, *dûrre*, *gûdden*, *mûrre* en *wûlle*.

Omdat de kloften *ld-*, *rf/v-*, *nd-*, *lst-* en *rp-* net oan it begjin fan in wurd en ek net oan dat fan in wurdlied foarkomme kinne, moat de wurdliedgrins tusken beide bylûden yn lizze, lykas yn De Haan syn rychje hjirboppe. Yn *jister* hat men lykwols de kloft *-st-*, dy't oan it begjin en oan it ein foarkomme mei; de wurdliedferdielingen (jɪs)_σ(tər)_σ, (jɪs)_σ(stər)_σ en (jɪ)_σ(stər)_σ lykje my alle trije dan ek mooglik te wêzen.

Men ferwachtet, dat net-gearstalde wurden mei /i/, /y/ en /u/ op sjwa (plus bylûd) gjin ynterne bylûdkloften hawwe kinne. Dy moatte ommers oer twa wurdliiden ferdield wurde, dat men krijt slettene wurdliiden mei in A-lûd. Likegoed binne der nochal wat gefallen te finen, sjoch (7):

(7) *gefallen fan wurden mei /i/, /y/ en /u/ foar sjwa (plus bylûd)*

mei /i/: *pyld-er* (pil)_σ(dər)_σ, *pylg-er* (pil)_σ(γər)_σ, *Skylge* (skil)_σ-(γə)_σ, *tylg-en* (til)_σ(γən)_σ, *tylg-er* (til)_σ(γər)_σ, *Pylk-um* (pil)_σ-(kəm)_σ, *basylk-um* (ba)_σ(sil)_σ(kəm)_σ, *Hylp-en* (hil)_σ(pən)_σ, *hym-pe* (him)_σ(pə)_σ (neist *h[ɪ]mpe*), *hynd-er* (hin)_σ(dər)_σ, *wyn-der(je)* (vin)_σ(dər)_σ, *Nynk-e* (niŋ)_σ(kə)_σ, *pynt-er* (pin)_σ(tər)_σ, *tyspel(je)* (tis)_σ(pəl)_σ (neist *t[ɪ]spelje*), *kyst-e* (kis)_σ(tə)_σ, *(k)lyst-er* ((k)lis)_σ(tər)_σ, *pryst-er* (pris)_σ(tər)_σ, *syst-er(je)* (sis)_σ(tər)_σ (neist *s[ɪ]sterje*)

mei /y/: *hûlk-e* (hyl)_σ(kə)_σ, *tûlk-je* (tyl)_σ(kjə)_σ, *Kûnd-er* (kyn)_σ-(dər)_σ, *klúst-er* (klys)_σ(tər)_σ, *lúst-er* (lys)_σ(tər)_σ, *plúst-er* (plys)_σ-(tər)_σ

mei /u/: *tsjûks-el* (tsjuk)_σ(səl)_σ (neist *tsj[o]ksel*), *tûlk-je* (tul)_σ(kjə)_σ, *hûmp-e* (hum)_σ(pə)_σ (neist *h[o]mpe*), *plûmp-e* (plum)_σ(pə)_σ (neist *pl[o]mpe*), *rûnd-el* (run)_σ(dəl)_σ (neist *r[o]ndel*), *sûnd-e* (sun)_σ(də)_σ (neist *s[o]nde*), *sûnd-er* (sun)_σ(dər)_σ (neist *s[o]nder*), *ûnd-er* (un)_σ(dər)_σ (neist *[o]nder*), *wûnd-er* (vun)_σ(dər)_σ (neist *w[o]nder*), *hûng-er* (huŋ)_σ(ər)_σ (neist *h[o]nger*), *dûnk-er* (duŋ)_σ(kər)_σ (neist *d[o]nker*), *flûnk-er(je)* (fluŋ)_σ(kər)_σ (neist *fl[o]nkerje*), *klûnt-e* (klun)_σ(tə)_σ (neist *kl[o]nte*), *mûnt-er* (mun)_σ(tər)_σ (neist *m[o]nter*), *pûnt-er* (pun)_σ(tər)_σ (neist *p[o]nter*), *fûst-er* (fus)_σ(tər)_σ, *koest-er(je)* (kus)_σ(tər)_σ, *pûst-er* (pus)_σ(tər)_σ

Men hat hjir de nedige wurden mei de ynterne kloften *-st-* (en *-sp-*), dy't ûnderskate wurdliedferdielingen talitte. Mar de measten hawwe *-ld-*, *-lg-*, *-lk-*, *-lp-*, *-mp-*, *-nd-*, *-ngk-* of *-nt-*, dy't oer twa wurdliiden ferdield wurde moatte. De wurden mei de sekwinsje *-ûm-*, *-ûn-* en *-ûng-* binne dialektysk en hawwe meast algemienere farianten mei *-o-*. En oars is der ek noch wol fariaasje tusken in A- en in B-lûd. Mar dat nimt allegearre net wei, dat der yn it Frysk hiel wat net-gearstalde wurden binne dy't sa yn wurdliiden ferdield wurde moatte, dat in koart A-lûd yn in sletten wurdliid komt. De Fryske fonology ferset him dêr net tsjin. Mei in symmetrysk lûdsysteem binne /i/, /y/ en /u/ oer alle boegen koart en is hjir gjin probleem.

De Haan nimt foar it Frysk oan, dat it rym fan it wurdliid, d.w.s. it lûd/de lûden en alles wat dêrnei komt, op syn minst twa fonologyske posysjes beslaan moat. It rym moat dus in A-lûd, in twilûd of in B-lûd plus in bylûd befetsje. In inkel B-lûd is te min. Wannear't in bylûd tusken in B-lûd en in stomme *e* (plus bylûd) yn stiet, lykas yn *leppel*, dan wurdt er dêrom ambisyllabysk, d.w.s. hy wurdt oer de twa wurdliiden ferdield; hy slút it earste wurdliid ôf en iepenet tagelyk it twadde: (lɛp)_σ (pəɪ)_σ.

Neffens De Haan krije *gisel*, *rigele*, *bugel* en *hoeke*, allegearre wurden mei in A-lûd, de wurdliedferdieling (gi)_σ(səɪ)_σ, (ri)_σ(γə)_σ(lə)_σ, (by)_σ(γəɪ)_σ en (hu)_σ(kə)_σ, dus mei in iepen earste wurdliid. Dêrfoaroer moatte wurden lykas *bitter*, *nuddel*, *wetter*, *lodde*, *toppe* en *wakker*, dy't allegearre in B-lûd hawwe, de wurdliedferdieling (bɪt)_σ(tər)_σ, (nöd)_σ(dəɪ)_σ, (vɛt)_σ(tər)_σ, (lod)_σ(də)_σ, (tɒp)_σ(pə)_σ en (vak)_σ(kər)_σ krije, mei in troch it ambisyllabyske bylûd sletten earste wurdliid.

Dizze ferskillen yn wurdliedferdieling lykje my mear it gefolch te wêzen fan it yn it foar oannimmen fan in twadieling fan 'e lûden as fan wier te obstrewearden ferskillen. It gefaar fan in sirkelriddenearring is dan grut: op grûn fan it ferskil tusken A- en B-lûden moatte der wol ferskillen yn wurdliedferdieling wêze en dy ferskillen kinne it bestean fan 'e twa lûdklassen wer yllustrearje. Mei in symmetrysk lûdsysteem hoecht men op dit stik fan saken gjin ferskil te ferwachtsjen tusken bygelyks *gisel* en *hoeke* oan 'e iene kant en *hossel* en *fekke* oan 'e oare.

argumint 2

Yn in wurdliid oan it wurdein hoege de A-lûden net in bylûd efter har te hawwen, wylst dat mei de B-lûden krekt al sa is:

foarbylden fan wurden mei A-lûden: *dominy* (do:)_σ(mə)_σ(ni)_σ, *revú* (rə)_σ(fy)_σ, *lju* (ljö)_σ, *rimboe* (rɪm)_σ(bu)_σ, *see* (se:)_σ, *sneu* (snö:)_σ, *widdo* (vɪd)_σ(do:)_σ, *la* (la:)_σ ‘muzyknoat’

foarbylden fan wurden mei B-lûden: *lis* (lɪs)_σ, *spul* (spöl)_σ, *sket* (skət)_σ, *rom* (rom)_σ, *kat* (kɔt)_σ, *rak* (rak)_σ

Yn it Frysk hawwe koarte lûden oan it wurdein in frij sterke posysje. Cohen et al. (1961²:113) merke datoangeande op: “Ofschoon de korte klinker gewoonlijk ook “scherp gesneden” wordt door een consonant, en de lange vloeiender uitklinkt, lijkt het niet gewenst dit onderscheid tot een relevante eigenschap te promoveren, daar, zoals later zal blijken, verschillende korte klinkers zonder consonant kunnen voorkomen, waar er dus geen sprake kan zijn van een “snijding” door een volgende consonant.” Yn it Hollânsk binne der gjin wurden dy’t op in koarte lûd útgeane, op lienwurden lykas *bidet* [bi-dɛ] en útropt wurden lykas *hè*, *bah* en *goh* nei (sjoch Booij (1995:31)).

Yn (8) jou ik no earst in oersjoch fan it slach wurden dat op in koart lûd útgean kin (ferlykje Visser (1997:173-177)):

- (8) *wurden dy’t op in koarte lûd útgean kinne*
- de bywurden *sa* /sa/, *doe* /du/, *hoe* /hu/ (*withoe* /vɪt(h)u/), *rju* /riö/, *ma* (neist *mar*), *hji* (neist *hjir*), *dè* (neist *dêr*), *wè* (neist *wer/wêr*), *dò* (neist *doch*), *nò* (neist *noch*);¹³
 - de ferhâldingswurden *ta* /ta/ en *by* /bi/;
 - de foarnamwurden *hja* /ia/, *dy* /di/, *hy* /hi/, *my* /mi/, *sy* /si/, *wy* /vi/, *ju* /iö/, *hju* /iö/, *dû* /du/;
 - gâns útropt wurden, bygelyks *(a)ba* /a)ba/, *akke(le)ba* /akə(lə)-ba/, *(a)ha* /a)ha/, *haha* /haha/, *ja* /ia/, *tsja* /tsia/, *hela* /he:la/, *heila* /heila/, *huila* /hɹyla/, *alla* /ala/, *sa* /sa/, *hupsasa* /höpsasa/, *sisa* /sisal/, *hopsa* /hopsal/, *hè* /hɛ/, *boe* /bu/, *poe* /pu/, *toe* /tu/, *gadferdarry* /xatfərdari/, *no* /nɔ/, *hú* /hy/;

13. *ma*, *hji*, *dè*, *wè*, *dò* en *nò* binne ynkoarte foarmen, dy’t har foaral yn flugge, ferbûne spraak oppenearje - meast foar in wurd dat mei in bylûd begjint - en amper of net oan it ein fan ’e sin foarkomme kinne: *ik ha ma trije mear oer*; *hy komt hji net wer*; *kom, dè wiest al*; *wè wat nijs!*; *wè sill’ wy hinne?*; *wat is der dð mei har?*; *binn’ jim no nò net klear?* As lykskikkend bynwurd komt *mar* ek wol yn ynkoarte foarm foar: *ma dät haw ik net sein!*

- e. de eigen haadwurden *oedoe* /ʉdu/, *oehoe* /ʉhu/, *lju* /liö/ en *nju* /niö/;
- f. de lienwurden dy't útgeane op 1) in ûnbeklamme of sekondêr beklamme -/a/, bygelyks *aginda* /aɣɪnda/ en *skema* /ske:ma/; 2) in beklamme -/i/, bygelyks *fonology* /fo:no:lo:gi/ en *yndustry* /indöstri/; 3) in ûnbeklamme -/i/, bygelyks *bamy* /ba:mi/ en *akademey* /akade:mi/; 4) in ûnbeklamme -/u/, bygelyks *bamboe* /bambu/ en *kangoeroe* /kaŋguru/; 5) in beklamme -/y/, bygelyks *yndividu* /indifidy/ en *menu* /møny/;
- g. de skaainammen op -/a/, bygelyks deselden mei de efterheaksels -sma (-/sma/) en -stra (-/stra/), lykas *Feitsma*, *Riemersma*, *Dykstra* en *Hoekstra*, en op -/i/, lykas *Idsardi*, *Sybrandy* en *Tsjallin-gi*;
- h. seis heechfrekwinte tiidwurden dy't der yn 'e rin fan 'e tiid in no-tiidsstam op in koarte lûd neist krige hawwe: *ha* /ha/ of *hè* /hɛ/ (út en neist *haw* /hav/ of *hèw* /hɛv/, fan *hawwe* of *hèwwe*), *do* /do/ (út en neist *doch* /do/, fan *dwaan*), *sjo* /siö/ of *sju* /siö/ (út en neist *sjoch* /sjo/ of *sjuch* /siö/, fan *sjen*), *hoe* /hu/ (út en neist *hoech* /hu/, fan *hoege*), *si* /si/ (út en neist *sil* /si/, fan *sille*) en *wo* /vo/ (út en neist *wol* /vo/, fan *wolle*).

It giet hjir om bywurden (8a), ferhâldingswurden (8b) en foarnamwurden (8c). Dat binne allegearre 'funksjewurden', dy't ta in sletten klasse hearre. Sokken ûntwine har gauris oan easken fan minimale fonologyske foarm.¹⁴

Utroppwurden (8d) binne ek ferneamd om har apart fonologysk hâlden en dragen. Sa kinne de lûden fan útroppwurden oan 'e iene kant rutsen wurde ta in lingte dy't dy fan 'e gewoane lange lûden fier te boppe giet; oan 'e oare kant kinne se suver elke kwaliteit tusken fol lûd en stomme *e* oannimme, wylst it oars mei lûdreduksje mar allinnich om dy twa utersten giet.

Dan bliuwe de saneamde 'ynhâldswurden' - haadwurden, tiidwurden en eigenskipswurden - oer, dy't iepene klassen foarmje. Al wurde skaainammen (8g) ta de haadwurden rekkene, it kinne amper ynhâldswurden neamd wurde, omdat se gjin leksikaal-konseptuele betsjutting hawwe. Resinte(re) lienwurden (8f), dy't (noch) net oan it Fryske fonologyske systeem oanpast

14. Sjoch it neikommende sitaat út Dresher en Van der Hulst (1998:336-337): "major class words, which are all potential heads, must be complex all the time, not just when they actually are in head position. Minor class words, which are never heads, may be exempt from minimality."

binne, binne út soarte in skift wurden op harsels. Der binne amper eigen haadwurden op in koart lûd en ek mar seis tiidwurden dy't neist in no-tiidsstam op in bylûd ien op in koart lûd hawwe. Fan 'e fjouwer haadwurden fan (8e) is allinnich *lju* gewoan, wylst de tiidwurden fan (8h) allegearre heechfrekwint binne.

Neffens Cohen et al. (1961²:26) hat in taal kearnwurden en marginale wurden. Dy lêsten binne “woorden die tot het randgebied van de taal behoren”. Dêr wurde lienwurden, eigennammen, útropwurden en lûdneibauwende wurden ta rekkene. Fonemen dy't allinnich yn dat slach wurden foarkomme, wurde marginale fonemen neamd. De fonemen oan it ein fan 'e wurden fan (8d,f,g) komme ek yn 'e Fryske kearnwurden foar; it marginale sit him hjir, letterlik, yn 'e posysje yn it wurd. Mar fonologysk sjoen sil it dus net tafallich wêze, dat gâns útropwurden, lienwurden en skaainammen mei in einichst koart lûd foarkomme.

Mar der is hjir mear op te merken. Yn it sitaat boppe (8) hawwe Cohen et al. (1961²) it oer “verschillende korte klinkers”. Dat liket wat nuver, want alle koarte lûden komme yn it oersjoch yn (8) ommers foar. Mar at men better sjocht, is dy opmerking sa raar noch net, want it binne foaral /a/, /i/ en /u/ dy't oan it wurdein foarkomme kinne, fêst net om 'e nocht deselden dy't de úthoeken fan 'e lûdtrijehoek besette en dêrmei de 'hoekstiennen' fan it lûdsysteem útmeitsje. Dêrfan is /a/ in B-lûd. It B-lûd /ö/ en it A-lûd /y/ komme gâns minder oan it wurdein foar, de B-lûden /ɛ/, /ɔ/, /ɪ/ en /o/ noch wer folle minder.¹⁵

Yn in iepen wurdlied oan it wurdein duorje lûden langer as yn it wurd, hielendal wannear't se beklamme binne (Rietveld en Van Heuven (1997:256)). Yn it Hollânsk hat dat him fonologysk sa fertaald, dat koarte lûden yn dy posysje net foarkomme kinne. Sa't oan (8) hjirboppe te sjen is, is it Frysk datoangeande wat rekliker, al binne lange ienlûden en (lange) twilûden yn dy posysje yn it Frysk ek fierwei it gewoanst. Minimale pearen mei koarte en lange ienlûden komme oan it wurdein yn it Frysk lykwols net foar, sjoch ek (2) hjirboppe. Dat betsjut, dat koarte lûden oan it wurdein gjin krusiaal plak yn it fonologyske systeem besette. Soks relativearret de 'frij sterke posysje' fan 'e koarte lûden oan it wurdein yn it Frysk in ein hinne, likefolle oft it no om A- of B-lûden giet. Likegoed bliuwe de ferskillen tus-

15. It falt op - De Haan seit dat ek -, dat de A-lûden /i:/, /y:/, /u:/, /ɛ:/ en /ɔ:/ net oan it wurdein foarkomme. Al hat men de útropwurden *boe* [bu:], *bê* [bɛ:], *ê* [ɛ:] en it bywurd *ôf* [ɔ:], der sit in net te ferklearjen gat yn 'e distribúsje fan dizze trije slettene en twa heal iepene lange lûden.

ken it Frysk en it Hollânsk op dit stik fan saken opfallend. En mei in symmetryske yndieling fan 'e Fryske ienlûden hat men hjir net minder, mar ek net mear problemen as mei in asymmetrysk ien.

argumint 3

De A-lûden kinne oan it wurdein folge wurde fan mar ien net-tosklûd, wylst de B-lûden twa net-tosklûden efter har ferneare kinne:

foarbylden fan wurden mei A-lûden: *kyl, kyp, piip, hûl* /hyl/, *túf* /tyf/, *skúf* /sky:v/, *fûl* /fu:l/, *roek* /ruk/ of /ru:k/, *keel, neef, beul, meuk(e), bern* /bɛ:n/, *wêk, stoom, hoop, kôm* (in doe-tiidsstam fan *komme*), *rôp, haal, laach, hammer*

Wurden lykas *kylf, piilp, túlf* /tylv/, *skûlf* /sky:lv/, *fûlk* /fulk/, *gûlk* /gu:lk/, *neelf, meulk, bernk* /bɛ:ŋk/, *hoomp, rômp* en *haalch* komme net foar.

foarbylden fan wurden mei B-lûden: *bjirk, tjirg(je), glimp, fink; skulp, slurp, wurk, turf, murch; stjelp, skelk, skelf, sjerp, perk, kerf, berch; wolk, wolf, swolch, klomp, bonk; gjalp, kalk, kalf, walg(je), korp(s), jork, morf; ark, harp, sloarf, soarg(je), damp, bank*

De Haan neamt wurden mei de koarte A-lûden /i/ en /u/ foar in bylûdkloft, dêr't ik in pear oan taheakje kin; mei-inoar komt dat op it rychje yn (9) út:

(9) *de gefallen fan /i/ en /u/ foar in bylûdkloft*

mei /i/: *wylch, ferwylg(je), pylk, skylk* (neist *skielk*), *ferwylk(je), wylp*

mei /u/: *ûlf* (neist [ö]lf), *skûlk, bûlch* (neist *bûlk*), *hûmp* (neist *h[o]mp*), *plûmp* (neist *pl[o]mp*), *ûnk, fûnk* (neist *f[o]nk*), *rûnk(je)* (neist *r[o]nkje*)

It giet hjir net om in hiele soad wurden, wylst de helte in njonkenfoarm mei in B-lûd hat. Mar wannear't men de gefallen mei wurdynterne kloften foar stomme *e* plus bylûd(en) fan (7) der ek by rekkenet, komt men dochs op in moai grut tal út. It feit dat it Frysk sokke foarmen mei in A-lûd tastiet, makket de ferdieling yn (5) problematysk, nammerste mear omdat /i/ en /u/ yn 'e

yndieling fan (4) oer alle boegen koart binne en dus sûnder beswier mei kloften as *-ld*, *-lg*, *-lk*, *-lp*, *-mp*, *-nd*, *-ŋk* en *-nt* foarkomme kinne.¹⁶

argumint 4

It nasale bylûd /ŋ/ kin allinnich in B-lûd foar him hawwe, lykas yn 'e wurden *ding*, *dong* en *bang*.

De lûden /ö/, /ɛ/ en /ɔ/ komme foar /ŋ/ net foar. Mei /ö/ en /ɔ/ hat men hjir in tafallich gat yn 'e distribúsje. Foar /ɛ/ stiet dit feit net op himsels, omdat /ɛ/ yn it Frysk yn begjinsel mei net ien fan 'e trije nasalen /m/, /n/ of /ŋ/ foarkomme kin, sa't oan 'e Frysk-Hollânske wurdpearen: *himd* - *hemd*, *pîn* - *pen* en *krîng* - *kreng* te sjen is. It giet dus om in systematysk gat.

De Haan neamt fjouwer gefallen dat de A-lûden /i/ en /u/ mei /ŋ/ foarkomme, dêr't ik wer in pear oan taheakje kin, sjoch it rychje yn (10):

(10) *de gefallen fan /i/ en /u/ foar /ŋ/*

mei /i/: *dyng* (in doe-tiidsstam fan *dwaan*), *gyng* (in doe-tiidsstam fan *gean*), *stying* (in doe-tiidsstam fan *stean*), *pyng*(*pang(j)e*), *pyng-el(je)* (yn ien betsjutting neist *p[ɪ]ng-el(je)*), *tyng-e*, *tyng-el(je)* (neist *t[ɪ]ng-el(je)*), *tyngel*(*tangel*)

mei /u/: (*hea-*, *nôt*)*ûng-e* (neist (*hea-*, *nôt*)[*o*]ng-e), *dûng* (in doe-tiidsstam fan *dwaan*), *gûng* (in doe-tiidsstam fan *gean*; neist *g[o]ng*), *jûng-e* (neist *j[o]ng-e*), *stûng* (in doe-tiidsstam fan *stean*), *tûng-e* (neist *t[o]ng-e*)

Sjoch ek *Nynk-e*, *dûnk-er*, *flûnk-er(je)* yn (7) en *ûnk*, *fûnk* en *rûnk(je)* yn (9), mei /i/ en /u/ foar de bylûdkloft /ŋk/.

Hjir jildt ek, dat der net in geweldich soad foarmen binne en dat sawat de helte boppedat in njonkenfoarm mei in B-lûd hat, wylst frekwinte tiidwurden as *dwaan*, *stean* en *gean* ferneamd binne om it grutte (dialektyske)

16. Der binne ek wurden mei in (lang) A-lûd foar in bylûdkloft (Visser (1997:152-154)): *baarch* (neist *barch*), *daalk*, *môlk-e*, *moolk*, *mûlk*, *alaarm* (neist *alarm/alerm*), *swaarm* (neist *swarm/swerm*), *waarm*, *wâlm* (neist *walm*). Dizze wurden wurde faak mei in sjwa tusken de twa lêste bylûden útsprutsen, mar dat hoecht net. Men kin net oars as stel fêst, dat it hjir om ûngewoan lange wurdeinen giet.

foarmferskaat binnen it paradigma. Mar wêr't it wer om giet, is dat it Frysk him net systematysk tsjin foarmen mei in A-lûd foar /ɲ/ ferset. Merk nochris op, dat /i/ en /u/ yn 'e yndieling fan 'e lûden yn (4) koart binne en dus sûnder beswier mei /ɲ/ kombinearje kinne.

argumint 5

Nei de A-lûden komt der in stimhawwende rûzer (/ɣ/, /v/, /z/), nei de B-lûden in stimleazen ien (/x/, /f/, /s/):

foarbylden fan wurden mei A-lûden: *krig-el* /kriɣ/, *sig(e)* /si:ɣ/, *túch* /tyɣ/ 'stof; ûnkrûd', *túch* /ty:ɣ/ 'útrissing fan skip', *droech* /druɣ/, *sûch* /su:ɣ/, *heech* /he:ɣ/, *teug-el* /tö:ɣ/, *dog(e)* /do:ɣ/, *rêch* /rɛ:ɣ/, *nôch* /no:ɣ/; *motyf* /mo:tiv/, *fiif* /fi:v/, *huv-er* /hy:v/, *kúf* /ky:v/, *stoef* /stuv/, *skroef* /skru:v/, *sleef* /sle:v/, *gleuf* /glö:v/, *sloof* /slo:v/, *grêf* /gre:v/, *hôf* /ho:v/, *skaaf* /ska:v/; *presys* /prəsiz/, *priis* /pri:z/, *gruz-el* /gryz/, *slús* /sly:z/, *poes* /puz/, *wees* /ve:z/, *reus* /rö:z/, *noas* /noəz/, *rôs* /ro:z/, *glês* /glɛ:z/, *baas* /ba:z/

foarbylden fan wurden mei B-lûden: *rich-el* /rɪx/, *buch-el* /böx/, *boch-el* /box/, *och-el* /ɔx/, *kach-el* /kax/; *wif* /vɪf/, *huff(e)* /höf/, *pof* /pof/, *bef* /bɛf/, *stof* /stɔf/, *straf* /straf/; *wis* /vɪs/, *bus* /bösl/, *kloss(e)* /klos/, *les* /lɛs/, *tas* /tɔs/, *harnas* /harnas/

De Haan seit der fuort by, dat dit net it sterkste argumint foar syn twadieling is, want hy neamt nei beide kanten útsûnderingen, dêr't ik guon oan taheakje kin:

(11) útsûnderingen op 'e rûzer-generalisaasje

a. A-lûden foar /x/, /f/, en /s/

foar /x/: *ych-el*, (*nei*) *gych-em* (*gean*, *wêze*), *gûch-el(je)*, *gooch-em*

foar /f/: *rif-el(s)*, *kif-er*, *sif-er*, *wif-el(je)*, *túf*, *taf-el*, *sjof-el*

foar /s/: *krús*, *bûs-e*

b. B-lûden foar /ɣ/, /v/ en /z/

- foar /ɣ/: *fluch, pluch, mich, digg-el, doch* (no-tiidsstam fan *dwaan*), *mogg-e, mogg-el, oarloch, slach, bedrach, /gaggel*
- foar /v/: *haw* (no-tiidsstam fan *hawwe*)
- foar /z/: *dizz-e, lizz(e), sizz(e), guos, muoz(je), hazz-e*

Der binne pearen wurden mei deselde of in ûngelikenze betsjutting dy't allinnich faninoar ferskille yn it hawwen fan in koart lûd en in stimleaze rûzer en in lang lûd en in stimhawwenden ien (Visser (1997:15-16 (noat 16), 22)). Dat hâldt yn, dat der in moai sterk ferbân tusken dy twa is. Ik jou dy wurdpearen yn (12):

(12) *wurdpearen mei stimleaze en stimhawwende rûzers*

a. *mei deselde betsjutting*

tich-el /tɪx/	-	teg-el /te:ɣ/
rif /rɪf/	-	reef /re:v/
tûf-e /tuf/	-	tûv-e /tu:v/
twif-el /tuif/	-	twiv-el /tui:v/
snaff-el /snaf/	-	snav-el /sna:v/
grys /gris/	-	griis /gri:z/
bebis-elje /bəbis/	-	bebiz-elje /bəbi:z/
fis-el /fis/	-	fiz-el /fi:z/

b. *mei ûngelikenze betsjutting*

kich /kɪx/	-	keech /ke:ɣ/
rich-el /rɪx/	-	reg-el /re:ɣ/
klif /klɪf/	-	klev(e) /kle:v/
wif /vɪf/	-	wev(e) /ve:v/
fris /frɪs/	-	frees /fre:z/
pis /pɪs/	-	pees /pe:z/
wis /vɪs/	-	wees /ve:z/

Al binne dit gjin (suver) minimale pearen, de systematyske ferskillen dy't men hjir obstrewearje kin, jouwe foargoe it belang fan it ferskil 'koart' - 'lang' by de lûden oan. Merk op, dat it hjir net allinnich om (koarte)

B-lûden foar (lange) A-lûden oer giet, mar dat de pearen A-lûden /i/ - /i:/ en /u/ - /u:/ fleurich oan dizze oposysje meidogge.

Kin it fonologyske skaaimerik ‘spand’ yn ’e Fryske fonology brûkt wurde?

De A-lûden yn (5) binne fonologysk besjoen lang, d.w.s. se besette twa strukturele fonologyske posysjes (X-posysjes). Dat jildt dus likegoed foar de trije slettene lûden /i/, /y/ en /u/, dy’t fonetysk like koart binne as de B-lûden; dêrom moat foar dizze lûden eksplisyt oanjûn wurde, dat se oan twa X-posysjes ferbûn binne. It Frysk hat dêrneist lykwols ek noch de slettene lûden /i:/, /y:/ en /u:/, dy’t fonologysk en fonetysk lang binne.

No steane /i/ en /i:/, /y/ en /y:/ en /u/ en /u:/ yn fonologyske oposysje ta inoar, sjoch (2). Omdat se itselde tal X-posysjes besette, moatte se mei in oar, ûnôfhinklik motivearre skaaimerik útinoar holden wurde. De Haan suggerearret (yn noat 13 op side 27), dat dêr faaks it kwalitative skaaimerik ‘spand’ foar brûkt wurde koe: /i/ - /i:/, /y/ - /y:/ en /u/ - /u:/ soenen as ‘net-spand’ foar ‘spand’ oer karakterisearre wurde kinne. Dat idee wurket er lykwols net út. En dat is spitich, want it liket noch net sa maklik om it Fryske lûdsysteem mei dit fonologyske skaaimerik te liif te gean.

It skaaimerik ‘spand’ slacht op it spannen fan ’e spieren yn it artikulaasje-apparaat by it realisearjen fan in segmint. In spand (ien)lûd wurdt realisearre mei navenant sterk spande spieren, wylst dy spanning by in net-spand lûd navenant swak is. De net-spande lûden wurde sintraler yn ’e mûlholte realisearre as de spanden, wylst se boppedat in (gâns) koartere fonetyske doar hawwe.¹⁷ De Graaf (1985) hat neigongen, wêr’t de ienlûden yn ’e mûlholte foarme wurde. It docht bliken, dat de koarten wat sintraler binne as de

17. Yn Chomsky and Halle (1968:324-325) wurdt it neikommende oer de ferskillen tusken ‘tense’ (spand) en ‘lax’ (net-spand) sein: “The feature ‘tenseness’ specifies the manner in which the entire articulatory gesture of a given sound is executed by the supraglottal musculature. Tense sounds are produced with a deliberate, accurate, maximally distinct gesture that involves considerable muscular effort; nontense sounds are produced rapidly and somewhat indistinctly. (...) One of the differences between tense and lax vowels is that the former are executed with a greater deviation from the neutral or rest position of the vocal tract than the latter. (...) The greater articulatory effort in the tense vowels is further manifested by their greater distinctiveness and the markedly longer duration during which the articulatory configuration remains stationary.” Ferlykje noat 6 hjirfoar foar wat yn Cohen et al. (1959:108) oer de ferskillen tusken de lûden fan it minimale pear *bekken* /bəkən/ - *bēken* /bɛ:kən/ sein wurdt.

langen. Soks koe in reden wêze om de koarte en lange lûden fonologysk primêr as ‘net-spand’ foar ‘spand’ oer te karakterisearjen en earst yn ôflâste sin as ‘koart’ en ‘lang’.

Yn ‘e fonologyske literatuer oer it Frysk binne der wol oansetten ta it brûken fan it skaaimerik ‘spand’ te finen. Sipma (1913:9-11) dielt de Fryske lûden û.o. yn neffens it ûnderskied tense - lax, al neamt er koart - lang ek wol.¹⁸ Yn Cohen et al. (1961²:113) wurdt ‘spand’ foar it Frysk ôfwissd, sjoch it sitaat fuort nei (2) hjirfoar. Yn ‘e earste printinge (fan 1959) wie dat net oars, sjoch it sitaat yn noat 6 hjirfoar. Yn syn besprek fan dy earste printinge freget Heeroma (1961) him ôf, oft foar it Frysk de opposysje koart - lang dochs net better troch net-spand - spand ferfongen wurde kin. Heeroma wol neat witte fan ‘e (skerpe) skied tusken diagrony en syngrony dy’t Cohen et al. oannimme en komt mei diagroane beswieren tsjin it ûnderskied /i/ - /i:/, lykas yn *wyt* - *wiid*, omdat beide út in lange Germaanske *i* komme. Hy wurdt sa twongen om oan te nimmen, dat it spande foneem /i/ syngroan twa farianten hat, in langen en in koarten ien; dat lêste strykt net mei hoe’t spande lûden yn it algemien karakterisearre wurde, sjoch ek it ein fan dizze seksje.¹⁹

In algemien beswier tsjin it brûken fan dit fonologyske skaaimerik is, dat it amper of gjin fonetysk korrelaat hat (al liket de beskriuwing fan Chomsky and Halle yn noat 17 ek wakkere konkreet). Sels goed trainde fonetisy kinne yn ‘e regel gjin ûnôfhinklike eigenskip fan in klanksegmint oanwize dy’t mei ‘spand’ en ‘net-spand’ korrelearje kinne soe, sjoch Lass (1984: 91-92).²⁰

18. Yn Sipma (1948) is neat fan it skaaimerik ‘spand’ te finen.

19. Spenter (1963:72-73) is fan betinken, dat der yn Cohen et al. foar it Frysk mei rjocht en reden foar de fonologyske opposysje koart - lang keazen is; hy besiket om sjen te litten, dat dat foar it Hollânsk allyksa de primêre opposysje is en dat net-spand - spand sekundêr is.

Riemersma (1979:17) stelt út om spand en net-spand te brûken om sjwa fan alle oare lûden ôf te sûnderjen: sjwa moat as net-spand karakterisearre wurde foar de (spande) oare lûden oer. Hy neamt dat “minofmear un needspróng”.

20. Ladefoged (1993) jout yn syn glossarium op side 297 de neikommende omskriuwing fan ‘tense’: “A term with no specific phonetic correlates, used when dividing vowels into classes on phonological grounds. In English, the tense vowels are those that can occur in stressed open syllables such as “bee, bay, bah, saw, low, boo, buy, bough, boy, cue.””

Rietveld en Van Heuven (1997:77, punt 4) sizze by de behanneling fan it sekundêre skaaimerik (minor feature) *gespannenheid* foar de lûden yn it Hollânsk: “De term ‘gespannen’ suggereert dat gespannen klinkers gerealiseerd worden met een grotere spanning van de musculatuur van de mond-keelholte. In hoeverre dit klopt, weten we niet.”

Yn Cohen et al. (1961²:27) wurdt n.o.f. it minimale pear *Cor* /kɔr/ - *corps* /kɔ:r/ yn it Hollânsk opmurken: “Met dit laatste woord kan men /kor/ *koor* vergelijken, waardoor

It hawwen fan in fonetysk korrelaat is in algemiene eask dy't oan in fonologysk skaaimerke steld wurde moat. Lass (1984:92) seit dêroer: "As far as I can tell there are no qualities attributable to [+tense] that can't be reduced to the traditional dimensions of height, backness and duration." Hy hâldt út, dat lingte in ûnôfhinklike parameter is en bliuwt. It ferskil koart - lang is by de Fryske ienlûden goed waar te nimmen en is troch mjittingen befestige.

In spesifyk beswier is, dat fonologysk lange (biposysjonele) lûden as 'net-spand' karakterisearre wurde moatte soenen, wylst dy algemien foar 'spand' holden wurde; sjoch bygelyks Kiparsky (1995:664), dy't foar it karakterisearjen fan lûdsystemen de neikommende "default rules" oannimt: a) $VV \rightarrow [+Tense]$, b) $V \rightarrow [-Tense]$.

In oar sjapiter: twilûden

Op side 20 en 26 slút De Haan him by de moai algemiene opfetting oan, dat in (delgeand of sintralisearjend) twilûd fonologysk besjoen in sekwinsje fan twa ferskillende ienlûden is. Twilûden binne yn strukturele sin gelyk oan lange ienlûden, omdat se beide twa *X*-posysjes besette.

Mar dat lêste is no krekt sa net, wannear't men fan in biposysjonele ynterpretaasje fan 'e slettene lûden /i/, /y/ en /u/ útgiet.²¹ Nim de delgeande

het verschil tussen *lang* (in *corps*) en *gespannen* (in *koor*) duidelijk uitkomt: de klinker van *corps* blijft ondanks zijn lengte ongespannen." It ferskil tusken de lûden yn *corps* en *koor* is by my in ferskil yn lûdhichte; dat sil dermei te krijen hawwe, dat [ɔ] en [o] yn it Frysk fonemen binne, dat wer gefolgen hat foar hoe't ik it Hollânsk hjir ynterpretearje. Mar ik kin by mysels ek gjin ferskil yn spierspanning by it útsprekken fan *corps* en *koor* obstrewearje.

21. In twilûd moat altyd ien fan dy trije lûden befetsje, sjoch de Non-High Vowoid Constraint yn Visser (1997:194), dy't in sekwinsje fan twa lûden yn ûnderlizzende foarmen útslút, wannear't net ien dêrfan sletten ('high') is:

- (1) Non-High Vowoid Constraint
- | | | | | |
|---|---|-----------|-----------|---|
| * | / | X | X | / |
| | | | | |
| | | [+voc] | [+voc] | |
| | | [-high] | [-high] | |

twilûden *ij/ei*, *ui* en *ou/au*, dy't ûnderlizzend /ɛi/, /ʌy/ en /ɔu/ binne. Meidat se út 'e kombinaasje fan in B- mei in A-lûd besteane, soenen se mei-inoar trije X-posysjes besette, wylst dat foar de kearn (nukleus) fan in wurdlied yn it ûnmarkearre gefal net mear as twa wêze meie. In lûdkombinaasje fan trije posysjes ferwachtet men boppedat, dat mar allinnich fan tosklûden folge wurde kin, ferlykje argumint 3 hjirboppe. Dat komt net út, sa't oan *douk*, *houk*, *struil*, *skuil(e)*, *dweil*, *jeip*, *leik(je)*, *steich*, *eig-en*, *ein* en *deim* te sjen is. Wannear't /i/, /y/ en /u/ ek struktureel-fonologysk as koarte lûden jilde, is hjir neat te rêden.²²

It wurdt noch problematysker mei kombinaasjes fan /u/ en /i/, dy't mei-inoar fjouwer posysjes besette soenen. Oan 'e iene kant hat men dy yn wurden as *dwyl* /duil/ en *stjûne* /stiunə/. At men sokke lûdkombinaasjes as opgeande twilûden ynterpretearret, krijt men in syllabekearn fan fjouwer posysjes, wylst opgeande twilûden no krekt as koart telle. Wiist men in analyse as opgeand twilûd ôf, dan moatte /i/ en /u/ diel fan 'e oanset fan it wurdlied útmeitsje. Omdat 'opgeande twilûden' suver alle besteande bylûdkloften foar har krije kinne, sjoch Visser (1997:203-207), krijt men dan oansetten fan mar leafst fjouwer of fiif posysjes.

Oan 'e oare kant hat men wurden as *bloei* en *ieu*. Underskiedt men in ienposysjonele /i/ en /u/ en in twaposysjonele /i:/ en /u:/, dan kinne oan sokke wurden de ûnderlizzende foarmen /blu:i/ en /i:u/ tawiisd wurde, dy't foneetysk as [blu:j] en [i:w] realisearre wurde, as in kombinaasje fan lang lûd plus heallûd. Wannear't /i/ en /i:/ en /u/ en /u:/ allegearre as biposysjonele lûden analysearre wurde, krijt men yn *bloei* en *ieu* sa'n lûd yn 'e koad a en yn *bloei(e)* en *ieuwen* yn 'e oanset. De biposysjonele analyse smyt hjir altyd typyske foarmen op: of men krijt wurdliiden mei in nukleus dy't in te grut tal X-posysjes beset of men krijt in biposysjoneel lûd yn koad a of oanset, wylst lûden yn dy posysje altyd gâns koarter realisearre wurde as wannear't se diel fan 'e nukleus útmeitsje.

22. Dit beswier jildt mutatis mutandis ek foar analyzes fan it Hollânske lûdsysteem, dy't de slettene lûden *ie*, *uu* en *oe* as fonologysk lang telle litte, lykas dy yn Booij (1995: 13-16)).

Wannear't men ûnderlizzend de (monoposysjonele) heallûden /j/, /ɥ/ en /w/ oannaam, hie men mei /ɛj/, /ʌɥ/ en /ɔw/ biposysjonele twilûden en wie der gjin probleem. Der is lykwols gâns te sizzen foar de oannimming, dat de heallûden [j], [ɥ] en [w] ûnderlizzend de koarte ienlûden /i/, /y/ en /u/ binne.

It útstel foar in asymmetryske yndieling fan it Fryske lûdsysteem yn (5) liket dus net op al syn konsekwinssjes hifke te wêzen. Yn alle gefallen hat it ûnoanimlike gefolgen foar de analyze fan komplekse wurdliidkearnen.

Ta beslút

De tradisjonele symmetryske yndieling fan it Fryske lûdsysteem yn (4) en De Haan syn asymmetryske yn (5) hawwe beide har foar en tsjin. Mei beide binne der generalisaasjes oer it Fryske fonologyske systeem út te drukken, en foar beide is de relaasje tusken in lûd en in stimleaze of stimhawwende rûzer dernei problematysk.

De symmetryske yndieling is ‘moaier’ en ‘elegantier’, mar der moat dan wol ynskikt wurde, dat de funksjonele belesting fan ‘e fonologyske opposysje tusken in koart en in lang lûd by guon lûdparen (tigel) lyts is.

De asymmetryske yndieling hat as betreklik foardiel, dat der foar in part by de stavering oansletten wurde kin. In earste neidiel is, dat der nochal wat útsûnderingen op ‘e distribúsjonele/fonotaktyske generalisaasjes tastien wurde moatte. In twadde, grutter, neidiel is, dat der ûnoanimlike represintaasjes fan komplekse wurdliidkearnen efter wei komme. It grutste neidiel achtsje ik lykwols, dat der nei in ekstra fonologysk skaaimerke omsjoen wurde moat om de ferskillen tusken /i/ en /i:/, /y/ en /y:/ en /u/ en /u:/ mei te ferantwurdzjen. Soe dat skaaimerke mar allinnich op dit punt foar de fonology fan it Frysk nedich wêze, dan is dat fertocht.

Der liket my, alles mei-inoar, noch gjin twingende reden te wêzen om De Haan syn útstel foar in oare yndieling fan it Fryske lûdsysteem oer te nimmen.

*Fryske Akademy
Ljouwert*

LITERATUER

- Booij, G.E. (1995), *The Phonology of Dutch* (= The phonology of the world's languages; 2), Oxford.
- Chomsky, N. en M. Halle (1968), *The Sound Pattern of English*, New York.
- Cohen, A., C.L. Ebeling, P. Eringa, K. Fokkema en A.G.F. van Holk (1959), *Fonologie van het Nederlands en het Fries*. Inleiding tot de moderne klankleer, 's-Gravenhage.
- Cohen, A., C.L. Ebeling, K. Fokkema en A.G.F. van Holk (1961²), *Fonologie van het Nederlands en het Fries*. Inleiding tot de moderne klankleer, 's-Gravenhage.
- Dresher, B.E. and H. van der Hulst (1998), 'Head-dependent asymmetries in phonology: complexity and visibility', yn: *Phonology*, 15, s. 317-352.
- Graaf, T. de (1985), 'Phonetic Aspects of the Frisian Vowel System', yn: *NOWELE*, 5, s. 23-40.
- Haan, G. de (1988), 'Nasalearring en rekking yn it Frysk', yn: S. Dyk en G. de Haan (red.), *Wurdfoarried en Wurdgrammatika*. In bondel leksikale stúdzjes, Ljouwert, s. 45-59.
- Haan, G. de (1999), 'Frisian monophthongs and syllable structure', yn: *Us Wurk*, 48, s. 19-30.
- Heeroma, K. (1961), 'Fonologie van het Fries' (= besprek fan Cohen et al. (1959)), yn: *It Beaken*, 23, s. 22-28.
- Hoekstra, J. (2001), 'Standard West Frisian', yn: H.H. Munske (red.) (yn oparbeidzjen mei N.R. Århammar, V.F. Faltings, J.F. Hoekstra, O. Vries, A.G.H. Walker en O. Wilts), *Handbuch des Friesischen/Handbook of Frisian Studies*, Tübingen, s. 83-98.
- Kiparsky, P. (1995), 'The Phonological Basis of Sound Change', yn: J.A. Goldsmith (red.), *The Handbook of Phonological Theory*, Oxford, s. 640-670.
- Ladefoged, P. (1993), *A course In Phonetics*, Third Edition, Forth Worth.
- Lass, R. (1984), *Phonology*. An introduction to basic concepts, Cambridge.
- Riemersma, Tr. (1979), *Sylabysjerring, Nazzeljerring, Assymyljerring*, Ljouwert.
- Rietveld, A.C.M. en V.J. van Heuven (1997), *Algemene Fonetiek*, Bussum.
- Sipma, P. (1913), *Phonology and Grammar of Modern West Frisian*. With Phonetic Texts and Glossary, Oxford.
- Sipma, P. (1948), *Ta it Frysk I*. Ynliding, klankleer, stavering, Ljouwert.

→

- Spenter, A. (1963), 'Das Lautsystem der schiermonnikooger Mundart', yn: *Philologia Frisica anno 1962*. Lêzingen en debatten fan it 3^{de} Fryske filologekongres augustus 1962, Grins, s. 69-75 (neipetear: s. 104-106).
- Visser, W. (1994), 'Schwa-appendixen in het Fries', yn: G.E. Booij en J. van Marle (red.), *Dialectfonologie*. Lezingen gehouden op het symposion van de afdeling Dialectologie van het P.J. Meertens-Instituut op vrijdag 27 november 1992 (= Cahiers van het P.J. Meertens-Instituut, nr. 6), Amsterdam, s. 116-137.
- Visser, W. (1997), *The Syllable in Frisian* (= HIL Dissertations; 30), The Hague.
- Woude, G. van der (1969), 'Lang-koart as fonologyske opposysje yn it Frysk', yn: H.D. Meijering, H.T.J. Miedema en Y. Poortinga (red.), *Studia Frisica*. In memoriam Prof.Dr. K. Fokkema 1898-1967 scripta, Grins, s. 170-173.